

Міністерство освіти і науки України

Львівський національний університет імені Івана Франка

Факультет педагогічної освіти

кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО КУРСУ

“ІСТОРІЯ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ”

(для студентів II курсу факультету педагогічної освіти,

напряму підготовки “дошкільна освіта”)

на 2020/21 н.р.

Львів, 2020

ВИТЯГ З НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ

Семестр	Усього годин	Кількість годин, відведених на:			Форма звітності
	120	лекції	практично-семінарські заняття	самостійну роботу	
4		32	64	24	залік

Лекційні заняття:

п'ятниця 10.10-11.30.

Лектор: доц. Караманов Олексій Владиславович

Дні консультації:

понеділок, 15.00-16.00, кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

(вул. Туган-Барановського,7).

Практично-семінарські заняття:

четвер, 8.30-11.30 (ФПД-21)

п'ятниця, 11.50-14.50 (ФПД-22)

Керівники семінарів:

- доц. Караманов Олексій Владиславович
- доц. Лещак Теодор Володимирович

Контакти:

Факультет педагогічної освіти,

Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

вул. Туган-Барановського, 7.

Тел. 239-47-65.

Інтернет-сторінка: <http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/indexukr.htm>

Мета та завдання навчальної дисципліни

Головною метою навчальної програми курсу “Історія дошкільної педагогіки”, розробленої для студентів II курсу факультету педагогічної освіти (напрямок підготовки “дошкільна освіта”) є розкриття закономірностей і специфіки творчої педагогічної діяльності вчителя-вихователя в історичній ретроспективі.

Зміст курсу надає уявлення про цілісну професійну діяльність педагога, його особистості, сприяє формуванню гуманістичної спрямованості мислення. Основні завдання курсу – сформувати у студентів цілісну систему знань про історію дошкільної освіти; розкрити методологію творчої педагогічної діяльності вчителя-вихователя в історичній ретроспективі; надати уявлення про різноманіття методів вивчення та організації та творчої діяльності вчителя та учнів, вихователя та вихованців у навчально-виховному процесі; забезпечити оволодіння майбутніми педагогами вміннями здійснювати науково-пошукову діяльність, розвивати свій творчий потенціал; розкрити специфічні ознаки, притаманні творчій діяльності вчителя-вихователя; сформувати у майбутніх педагогів цілісну наукову картину світу, професійний педагогічний світогляд.

Мета кожного заняття – реальне співробітництво і взаємодія викладачів зі студентами, досягнення високої комунікативності, включення кожного студента у навчальний процес, вільний вибір індивідуальних завдань, рефлексія, стимулювання студентів до педагогічного самовиховання й самоосвіти.

Навчальний курс посідає важливе місце у системі формування наукового світогляду людини. Особлива увага приділяється вивченню ролі педагогічної творчості у контексті розвитку сучасної гуманістичної освітньої парадигми через систему її основних понять та категорій, розвиток комунікативних здібностей та розширення світогляду.

Інформація щодо здійснення оцінювання навчальних досягнень студентів

Оцінювання навчальних досягнень студентів упродовж семестру здійснюються на основі рейтингової системи за шкалою від 0 до 100 балів. Підсумковий семестровий контроль у формі заліку передбачає виставлення підсумкової оцінки з дисципліни “Історія дошкільної педагогіки” на основі набраних балів за модулями (поточна навчальна діяльність, навчальні міні-проекти).

Передбачено такі види оцінювання навчальної діяльності студентів:

- *поточний контроль* навчально-пізнавальної діяльності на практично-семінарських заняттях (доповідь, повідомлення, участь у дискусіях тощо), максимально – 5 б.;
- *періодичний контроль* (тестування), максимально за тест — 10–15 б.;
- *перевірка виконання завдань навчальних міні-проектів*, максимально за проект – 10 б.;
- *виконання додаткових завдань самостійної роботи* – 5 б.

Навчальні міні-проекти

Обсяг кожного міні-проекту становить не менше визначеної кількості сторінок формату А4 (див.: завдання). Виконання кожного міні-проекту передбачає дотримання запропонованого алгоритму та наступної структури:

- 1) *титульна сторінка*;
- 2) *вступ* (у ньому обґрунтовують важливість теми, проблеми);
- 3) *головна частина* (у ній розкриваються основні питання);
- 4) *висновок* (коротке узагальнення);
- 5) *перелік використаної літератури*, включаючи Інтернет-джерела (вказувати з дотриманням загальноприйнятих вимог).

Виконані міні-проекти вкладаються в окремий файл та здаються в окреслений день керівнику семінару. Упродовж семестру студенти виконують два навчальних міні-проекти.

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Вступне заняття. Ознайомлення з програмою та завданнями курсу.

Тема 2. Загальні аспекти історії дошкільної освіти. Феномен виховання та його інтерпретація.

Тема 3. Предмет і завдання історії педагогіки. Виховання у первісному та рабовласницькому суспільстві.

Тема 4. Освіта і виховання в епоху середньовіччя та Відродження.

Тема 5. Педагогічні погляди англійських і французьких просвітителів на виховання дітей дошкільного віку (XVII – XVIII ст.).

Тема 6. Погляди Я.-А. Коменського на виховання дітей дошкільного віку.

Тема 7. Розвиток педагогічної думки і суспільного дошкільного виховання дітей у Західній Європі в XIX – XX ст.).

Тема 8. Погляди Й.-Г. Песталоцці, Ф. Фребеля та О. Декролі на виховання дітей дошкільного віку.

Тема 9. Погляди М. Монтесорі на виховання дітей дошкільного віку.

Тема 10. Педагогічна думка, освіта та становлення суспільного дошкільного виховання в Україні в кінці XIX – на поч. XX ст.

Тема 11. Освіта, суспільне дошкільне виховання, педагогічна наука в Україні у 20-30-і рр. XX ст.

Тема 12. Погляди К. Ушинського на виховання дітей дошкільного віку.

Тема 13. Погляди С. Русової та А. Макаренка на виховання дітей дошкільного віку.

Тема 14. Розвиток педагогічної теорії та суспільного дошкільного виховання в Україні в 50–80-х рр. ХХ ст.

Тема 15. Погляди В. Сухомлинського на виховання дітей дошкільного віку.

Тема 16. Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти в Україні.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНО-СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Вступне заняття. Ознайомлення з програмою та завданнями курсу (4 год.)

1. Презентація курсу «Історія дошкільної педагогіки».
2. Ознайомлення з програмою та завданнями курсу.
3. Аналіз рефлексій та бесіда зі студентами.

Тема 2. Загальні аспекти історії дошкільної освіти. Феномен виховання та його інтерпретація (4 год.)

1. Поняття про історію дошкільної освіти та її загальні характеристики.
2. Історія дошкільної освіти як навчальний предмет.
3. Аналіз, характеристика та приклади джерел з історії дошкільної педагогіки.
4. Феномен виховання та його інтерпретація в науково-педагогічній літературі.
5. Аналіз теорій походження виховання та їх приклади.
6. Аналіз стилів виховання в історичній ретроспективі та їх характеристики.
7. Приклади реалізації різних стратегій виховання у взаємодії із дошкільниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аръес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999,
2. Витяг із Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб. / За заг. ред. Н. Борисової. – К.: Вища школа, 2004.

3. Витяг із закону України “Про дошкільну освіту” //Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004.
4. Витяг з базового компонента дошкільної освіти в Україні // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навчальний посіб. / За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004.
5. Егоров С.Ф., Лыков С. В., Волобуева Л.М.. Введение в историю дошкольной педагогики: Учеб, пособие для студ. высш. пед. учеб, заведений. М., 2001.
6. Сбруєва А., Рисіна М. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. Навч. посібник / А.Сбруєва, М.Рисіна. - Суми, 2000. –182 с.
7. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми//О.Сухомлинська//Шлях освіти. – 2003. –№1. – С.39-73.
8. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки: підручник./ І.Г. Улюкаєва.- К.: ид. Дім «Слово», 2016.- 424 с.
9. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / Упор. та автори вступних нарисів З.Н.Борисова, В.У. Кузьменко.-К., 2004.
10. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / О.В. Васюк, І. В. Сопівник. – К. : ДАКККіМ, 2010. – 600 с.

Тема 3. Предмет і завдання історії педагогіки. Виховання у первісному та рабовласницькому суспільстві (4 год.)

1. Історія педагогіки як навчальний предмет, її загальні характеристики.
2. Характеристика джерел з історії виховання у первісному та рабовласницькому суспільстві.
3. Особливості виховання на різних етапах розвитку первісного суспільства.
4. Виховання у рабовласницькому суспільстві.
5. Організація змісту і методів виховання в стародавніх державах Сходу (Єгипет, Індія, Китай, Месопотамія).
6. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції. Освіта епохи еллінізму.
7. Зародження педагогічної теорії у філософських вченнях давньогрецьких мислителів.
8. Сімейне і суспільне виховання в Стародавньому Римі. М. Ф. Квінтіліан про природовідповідне виховання, проблеми сімейного та суспільного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецька С. Особливості античної концепції дитинства //Шлях освіти, 2008. – №1. – С.42-47.

2. Джури́нский А.Н. История педагогики: учебное пособие для студентов педвузов / А.Н. Джури́нский. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
3. Егоров С.Ф., Лыков С. В., Волобуева Л.М.. Введение в историю дошкольной педагогики: Учеб, пособие для студ. высш. пед. учеб, заведений. М., 2001
4. Квінтіліан М.Ф. «Про виховання оратора» // Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник / Заг. ред. Є.І. Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 48-57.
5. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навч. посіб./Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.
6. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: [навч. посіб. для студентів педагогічних навчальних закладів]. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
7. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник / М.В.Левківський. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.
8. Лузан П.Г. Історія педагогіки та освіти в Україні: навчальний посібник / П.Г. Лузан, О.В. Васюк, О.М. Бернова. – К.: НАУ, 2006. – 302 с.
9. От глиняной таблички – к университету: образовательные системы Востока и Запада в эпоху Древности и Средневековья: учеб. пособ. /под ред. Т.Н.Матулис. – М.: Изд-во РУДН, 1998. – 531 с.
10. Сбруєва А., Рисіна М. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. Навч. посібник / А.Сбруєва, М.Рисіна. - Суми, 2000. –182 с.
11. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми / О.Сухомлинська // Шлях освіти. – 2003. –№1. – С.39-73.
12. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки: підручник / І.Г. Улюкаєва.- К.: ид. Дім «Слово», 2016.- 424 с.
13. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / Упор. та автори вступних нарисів З.Н.Борисова, В.У. Кузьменко.-К., 2004.
14. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / О.В. Васюк, І. В. Сопівник. – К. : ДАКККіМ, 2010. – 600 с.

Тема 4. Освіта і виховання в епоху середньовіччя та Відродження (4 год.)

1. Загальна характеристика розвитку освіти в період раннього середньовіччя.
2. Характеристика джерел з історії виховання в епоху середньовіччя та Відродження.
3. Схоластика та її вплив на зміст і методику навчання. Схоластична система Фоми Аквінського.
4. Розвиток університетської освіти в епоху середньовіччя.
5. Школа і педагогічна думка у Європі в епоху Відродження.

6. Реформація. Єзуїтське виховання. Єзуїтські заклади на українських землях.
7. Школа «Будинок радості» Вітторіно да Фельтре.
8. Аналіз персоналій та джерел – Еразм Роттердамський «Похвала глупоті», Франсуа Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», Мішель Монтень «Досліди», Томас Мор «Утопія», Себастьян Брант «Корабель дурнів», Томазо Кампанелла «Місто сонця».

ЛІТЕРАТУРА

1. Демченко О. П. Практикум з історії педагогіки: навч.-метод. посіб. [для викладачів історії педагогіки, на допомогу студ. пед. ВНЗ під час самостійного вивчення теоретичних основ, підготовки до семінарських і практичних занять]/О.П.Демченко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2012. – 432 с.
2. Джурицкий А. Н. История педагогики: учебное пособие для студентов педвузов / А.Н. Джурицкий. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
3. Егоров С.Ф., Лыков С. В., Волобуева Л.М.. Введение в историю дошкольной педагогики: Учеб, пособие для студ. высш. пед. учеб, заведений. М., 2001.
4. Історія соціального виховання (з давніх часів до середини ХХ століття): Хрестоматія/Упоряд.:О.С.Радул та ін. – Кіровоград: ТОВ «Уменс-ТД», 2010. – 464 с.
5. Караманов О. В. Діяльність єзуїтського науково-виховного закладу в Бонковичах у процесі реформаторських змін в педагогіці Галичини / О. В. Караманов // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. - 2007. - Вип. 36. - С. 70-72.
6. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навч. посіб./Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.
7. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: [навч. посіб. для студентів педагогічних навчальних закладів] /В.Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
8. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник / М.В.Левківський. –К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.
9. Лузан П.Г. Історія педагогіки та освіти в Україні: навчальний посіб осі / П.Г. Лузан, О.В. Васюк, О.М. Бернова. – К.: НАУ, 2006. – 302 с.
10. От глиняной таблички – к университету: образовательные системы Востока и Запада в эпоху Древности и Средневековья: учеб. пособ. /под ред. Т.Н.Матулис. – М.: Изд-во РУДН, 1998. – 531 с.
11. Сбруєва А., Рисіна М. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. Навч. посібник / А.Сбруєва, М.Рисіна. - Суми, 2000. –182 с.
12. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки: підручник./ І.Г. Улюкаєва.- К.: ид. Дім «Слово», 2016.- 424 с.

13. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / Упор. та автори вступних нарисів З.Н.Борисова, В.У. Кузьменко.-К., 2004.

14. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / О.В. Васюк, І. В. Сопівник. – К. : ДАКККіМ, 2010. – 600 с.

Тема 5. Педагогічні погляди англійських і французьких просвітителів на виховання дітей дошкільного віку (XVII – XVIII ст.). (4 год.)

Тема 6. Погляди Я.-А. Коменського на виховання дітей дошкільного віку (4 год.)

Тема 7. Розвиток педагогічної думки і суспільного дошкільного виховання дітей у Західній Європі в XIX – XX ст.) (4 год.)

Тема 8. Погляди Й.-Г. Песталоцці, Ф. Фребеля та О. Декролі на виховання дітей дошкільного віку (4 год.)

Тема 9. Погляди М. Монтесорі на виховання дітей дошкільного віку (4 год.)

Тема 10. Педагогічна думка, освіта та становлення суспільного дошкільного виховання в Україні в кінці XIX – на поч. XX ст. (4 год.)

Тема 11. Освіта, суспільне дошкільне виховання, педагогічна наука в Україні у 20-30-і рр. XX ст. (4 год.)

Тема 12. Погляди К. Ушинського на виховання дітей дошкільного віку (4 год.)

Тема 13. Погляди С. Русової та А. Макаренка на виховання дітей дошкільного віку (4 год.)

Тема 14. Розвиток педагогічної теорії та суспільного дошкільного виховання в Україні в 50–80-х рр. ХХ ст. (4 год,)

Тема 15. Погляди В. Сухомлинського на виховання дітей дошкільного віку (4 год,)

Тема 16. Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти в Україні (4 год,)

ТЕМАТИКА ТВОРЧИХ МІНІ-ПРОЕКТІВ

МІНІ-ПРОЕКТ № 1. “МІЙ ДОСВІД ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ”

Залікова вартість – 10 балів

Обсяг – не менше 6 стор.

Увага! Кожен проект виконується на аркушах формату А 4, підписується та вкладається в окремий файл.

Визначте та опишіть будь-який Ваш особистий досвід творчої діяльності, здобутий та адаптований у процесі навчання.

Алгоритм виконання

1. Окресліть Ваші бажання та мотиви до оволодіння новим досвідом діяльності. Як у Вас виникнув інтерес до нього? Звідки Ви отримали інформацію про цей досвід?
2. В який спосіб Ви реалізували свої потреби в оволодінні новим творчим досвідом діяльності? Наскільки легко/складно було оволодівати знаннями про нього і чим вони відрізнялись від загальної інформації?
3. Опишіть первинні уміння, пов'язані з поступовим оволодінням творчим досвідом діяльності. Які засоби Ви використовували для цього?
4. Наскільки швидко Вам вдалося сформувати в себе навички з оволодіння творчим досвідом діяльності? Які цілі Ви переслідували і наскільки це вплинуло на Ваш особистісний розвиток?
5. Опишіть досвід власної творчої діяльності, побудований на практичному застосуванні здобутих знань та сформованих умінь і навичок.

МІНІ-ПРОЕКТ № 2. “ІННОВАЦІЙНИЙ ДОСВІД ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРІЯ Й СУЧАСНІСТЬ”

Залікова вартість – 10 балів

Обсяг – не менше 8 стор.

Увага! Кожен проект виконується на аркушах формату А 4, підписується та вкладається в окремий файл.

Визначте та опишіть приклад реалізації різних елементів педагогічної творчості обраного закладу дошкільної освіти у минулому або в сучасних умовах.

Алгоритм виконання

1. Охарактеризуйте загальну спрямованість, профіль, тип, пріоритети діяльності, структуру обраного освітнього закладу.
2. Розкрийте інноваційний потенціал цього закладу дошкільної освіти, спрямований на творчу діяльність.
3. Опишіть та деталізуйте сутність різних методик (методику) творчої педагогічної діяльності, що застосовуються (застосовувалися) у цьому закладі освіти, – на прикладі організації ефективного середовища навчання, конструктивної взаємодії вчителя і учня, способів подання й розкриття виховної значущості навчального матеріалу, досягнення значних успіхів у навчанні, способів комунікації тощо.
4. Проаналізуйте зміст творчої діяльності закладу дошкільної освіти на прикладі конкретних педагогічних або управлінських рішень, системи засобів, форм і методів роботи.
5. Визначте перспективи функціонування закладу дошкільної освіти на ринку освітніх послуг з огляду на можливості застосування зазначеного творчого досвіду.

Розподіл балів, що присвоюються студентам

Модуль 1 (поточна робота ПР, виконання діагностичних тестів ДТ, періодичний і підсумковий контроль ПК)						Мо- дуль 2 (НП)	Сума
Змістовий модуль 1 (теми 1-8)			Змістовий модуль 2 (теми 9-16)				
40			40				
ПР	ДТ	ПК	ПР	ДТ	ПК	20	100
15	15	10	15	15	10		

Шкала оцінювання: Університету, національна та ECTS

<i>Оцінка в балах</i>	<i>Оцінка ECTS</i>	<i>Визначення</i>	<i>За національною шкалою</i>	
			<i>Екзаменаційна оцінка, оцінка з диференційованого заліку</i>	<i>Залік</i>
90–100	A	Відмінно	Відмінно	Зараховано
81-89	B	Дуже добре	Добре	
71-80	C	Добре		
61-70	D	Задовільно	Задовільно	
51-60	E	Достатньо		

Примітки.

- Умовою зарахування курсу є набір студентом мінімум 51 балу за поточну роботу за умови обов'язкового виконання проектів, опрацювання аудиторних самостійних завдань й виконання поточних тестів.
- у випадку виконання міні-проектів пізніше зазначеного терміну, вони оцінюватимуться у межах 1–5 балів;
- за участь у науковій роботі студенту додатково може бути нараховано до 10 балів;

СПИСОК ЗАГАЛЬНОЇ РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Білецька С. Особливості античної концепції дитинства //Шлях освіти, 2008. – №1. – С.42-47.
2. Джури́нский А.Н. История педагогики: учебное пособие для студентов педвузов / А.Н. Джури́нский. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
3. Егоров С.Ф., Лыков С. В., Волобуева Л.М.. Введение в историю дошкольной педагогики: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М., 2001
4. Зязюн І.А.,Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч.посіб. для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навч. закладів. / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
5. Клименко В.В. Психологія творчості. К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 480с.

6. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навч. посіб./Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.
7. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: [навч. посіб. для студентів педагогічних навчальних закладів]. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
8. Левківський М.В. Історія педагогіки. Вид. 2-е, доповнене .Підручник.- К.: Центр навчальної літератури, 2006. -376 с.
9. Лузан П.Г. Історія педагогіки та освіти в Україні: навчальний посіб осі / П.Г. Лузан, О.В. Васюк, О.М. Бернова. – К.: НАУ, 2006. – 302 с.
10. От глиняной таблички – к университету: образовательные системы Востока и Запада в эпоху Древности и Средневековья: учеб. пособ. /под ред. Т.Н.Матулис. – М.: Изд-во РУДН, 1998. – 531 с.
11. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривоніс та ін.; за ред. І.А.Зязюна. - 2 ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. - 422 с.
12. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
13. Сбруєва А., Рисіна М. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. Навч. посібник / А.Сбруєва, М.Рисіна. - Суми, 2000. –182 с.
14. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: Монографія. -Х.-К: Книжкове видави. «Каравела», 1998. - 150 с.
15. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми / О.Сухомлинська // Шлях освіти. – 2003. –№1. – С.39-73.
16. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки: підручник / І.Г. Улюкаєва.- К.: ид. Дім «Слово», 2016.- 424 с.
17. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / Упор. та автори вступних нарисів З.Н.Борисова, В.У. Кузьменко.-К., 2004.
18. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / О.В. Васюк, І. В. Сопівник. – К.: ДАКККіМ, 2010. – 600 с.

Допоміжна

1. Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999.
2. Витяг із Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб. / За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004.
3. Витяг із закону України “Про дошкільну освіту” //Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004.
4. Витяг з базового компонента дошкільної освіти в Україні // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навчальний посіб. / За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004.
5. Квінтіліан М.Ф. «Про виховання оратора»//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник / Заг. ред. Є.І. Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 48-57.
6. Філоненко М. М. Психологія спілкування. Підручник. – К., 2008;
7. Цимбалюк І. Психологія спілкування: Навч. посібник. – К., 2004;
8. Яблонко В. Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості. – К., 2008.